

КАНЦЭПЦЫЯ «КАХАННЯ-САМАПАЗНАННЯ» Ё ТВОРАХ А. АДАМОВІЧА, В. БЫКАВА І Э. ХЕМІНГУЭЯ

Беларуская проза, прысвечаная падзеям Вялікай Айчыннай, пазбавіўшыся ад некаторых выдаткаў першых пасляваенных год (В. Быкаў у артыкуле «Жывыя — памяці мёртвых» ахарактарызаваў шматлікія недахопы так: «... Многія з гэтых твораў былі створаны па метаду кабінетнага сачыніцельства, без дастатковых ведаў і разумення гісторыі і прыроды вайны, на аснове літаратурнай (чытай: газетнай) крытыкі, таропкіх гутарак з удзельнікамі партызанскага руху, той або іншай бітвы і г.д. «Выхаванне подзвігам» нярэдка ператваралася ў ілюстратарства, у замалёўкі бесшабашнай ліхасці, лёгкай перамогі над ворагам» [1, с. 134]), у 1960 — 70-я гг. пачала новы этап развіцця. Паводле М. Тычыны, у ёй спалучыліся дзве тэндэнцыі: лірызацыі (І. Шамякін, Я. Брыль, В. Быкаў, А. Адамовіч, І. Навуменка, А. Карпюк) і трагедызацыі (І. Пташнікаў, В. Адамчык, І. Чыгрынаў, М. Стральцоў, В. Казько, А. Кудравец, В. Карамазаў) [2, с. 352]. Новае пакаленне літаратараў засвойвала не толькі вопыт савецкіх папярэднікаў, але і напрацоўкі замежных класікаў. Асобна ў іх шэрагу вылучаецца вядомая ў Беларусі спадчына Э. Хемінгуэя — мастака слова, які лічыў, што «... часам неабходна змагацца. Але ўсё роўна вайна — дрэнь, і кожны, хто сцвярджае адваротнае — ілгун. Вельмі складана і цяжка пісаць пра яе па-сапраўднаму праўдзіва ... Адзінае, што застаецца рабіць, калі вайна ўсё ж пачалася, — перамагчы ...» (... *sometimes it is necessary to fight. But still war is bad and any man who says it is not is a liar. But it is very complicated and difficult to write about truly ... The only thing about a war, once it has started, is to win it ...*) [3, р. 480].

Амерыканскага і беларускіх празаікаў цікавіў увесь спектр тэм, звязаных са знаходжаннем чалавека на вайне: уплыў на асобу памежнай сітуацыі, калі яна трапляла на фронт, знаходзілася ў тыле ворага, рызыкавала жыццём за свае погляды; усведамленне сапраўднай крыніцы ахвяравальнасці і гераізму; змена аксіялагічнай сістэмы каардынат; захаванне гуманізму і чалавечнасці ў неспрыяльных абставінах. Асобным пытаннем паўставала тэма кахання. У разгледжаных намі творах — «Бывай, зброя!» (*Farewell to Arms*), «Па кім звоніць звон» (*For Whom the Bell Tolls*), «За ракой у цені дрэў» (*Across the River and into the Trees*) Э. Хемінгуэя, «Нямко. Нявыдуманая гісторыя» А. Адамовіча, «Альпійская балада» і «Пакахай мяне, салдацік» В. Быкава — пачуццё звязана з працэсам самавывучэння. Сутыкнуўшыся з прадстаўнікамі іншых культур, пакахаўшы некага, героі пачыналі ўглядацца ў сябе, знаходзячы і станоўчыя моманты, і заганы. Э. Хемінгуэй, А. Адамовіч і В. Быкаў імкнуліся «вывесці чалавека са стану статка, каб ён мог асэнсаваць сябе як асобу і выпрацаваць адпаведныя жыццёвыя прынцыпы» [4, с. 9]. Таму іх героі нават у каханні процістаялі масаваму і стэрэатыпнаму, што атаясамлівалася са зманлівай псеўдапрыстойнасцю.

Паводле мастакоў слова, каханне на вайне патыхала адмысловым трагізмам, таму персанажы да апошняга імкнуліся адагнаць думкі пра яго, не жадаючы канцэнтраваць рэшткі сіл і ахвяраваць нечым на карысць такой сумніўнай раскошы. Хемінгуэўскі Фрэдэрык Генры лічыў пачуццё нявартай яго «біялагічнай пасткай» [5, с. 129]. Да сустрэчы з Кэтрын каханне паўставала як уцеха, праява свавольства салдата, які штохвілінна рызыкаваў жыццём на фронце, і таму ў адносна мірныя моманты ён меў права шукаць тэрапеўтычна-рэкрэацыйныя заняткі, не зважаючы на маральна-этычны бок сваіх паводзін. Іван Цярэшка («Альпійская балада») на пачатку знаёмства разглядаў Джулію як назолу, што памяншала шанец на доўгачаканае выратаванне з канцлагера. Змітрок Барэйка («Пакахай мяне, салдацік») турбаваўся за сваю адносна беззаганную «рэпутацыю» савецкага афіцэра. Ён меў зносіны з падазронай асобай (беларускай, што вымушана патрапіла на чужыну і добрасумленна працавала ў сям’і нямецкага прафесара). Паліна («Нямко. Нявыдуманая гісторыя») спачатку успрымала новае знаёмства як авантуру, выпрабаванне жаночага шарму. Яе каханы ў першыя дні заўважаў толькі рызыку, бо Франц, як здавалася, пайшоў па шляху шматлікіх гітлерюгендаўскіх табу. У вачах многіх яго суайчыннікаў гэта было здрадай, нялюдскім учынкам.

Іншыя адносіны да кахання вызнаваў хемінгуэўскі палкоўнік Кантуэл («За ракой у цені дрэў»). Цяжка хворы чалавек сталага веку шукаў новае пачуццё, каб утаймаваць душэўны боль, падсумаваць памылкі мінулага, перасцерагчы маладое жыццё ад нейкіх дэструктыўных учынкаў.

Амерыканскі і беларускія мастакі слова падавалі каханне як нагоду знайсці нешта «сваё» ў «чужым», актуалізавалі бессмяротныя шэкспіраўскія матывы. Абіраючы персанажаў, якія належалі да розных народаў, пісьменнікі не толькі характарызавалі «інтэрнацыянальную» крыніцу пачуцця, але і вымушалі дзейных асоб перагледзець адносіны да сябе і суайчыннікаў, адказаць на далікатныя пытанні. Гэта надзвычай актуальна, бо вайна — час абвастрэння шавінізму і міжнацыянальнай нянавісці, росквіту псеўдапатрыятызму і спрошчанага прапагандысцкай машынай мыслення.

Дзякуючы каханню, Роберт Джордан («Па кім звоніць звон») канчаткова ўсвядоміў наяўнасць яго парасткаў нават на радзіме, перагледзеў стаўленне да характэрнага для жыхароў ЗША індывідуалізму і «амерыканскай мары». Іван Цярэшка і Змітрок Барэйка паспрабавалі глыбэй зазірнуць у складаную гісторыю краіны Саветаў, спасцігнуць сэнс трагічных старонак яе развіцця: калектывізацыі, рэпрэсій. Галоўны герой «Альпійскай балады» «ніколі ў жыцці не расказваў нічога пра тыя страшныя гады нават свайму чалавеку, не тое што чужаземцу. ...свае не горш за яго ведалі ўсё ... у палоне часам здаралася, што хлопцы заводзілі размовы аб мінулым, але перад людзьмі з другіх краін адно толькі хваліліся характэрным прыроды, выгодамі свайго дабрабыту ... Але Іван у такіх размовах маўчаў: хваліцца ён не ўмеў, а капацца ў тым трудным, што адбывалася ў краіне, проста не хацеў, сам яшчэ шмат чаго не разумеючы» [6, с. 543]. Вайна і каханне ўсё ж вымусілі яго

заняць прамежжавую пазіцыю. Персанажу не было наканавана дайсці да высновы пра падабенства крыніц розных таталітарных рэжымаў.

Прыватны прыклад — адносіны Паліны і Франца («Нямко. Нявыдуманая гісторыя») як прадстаўнікоў розных народаў, падзеленых не толькі моўным бар’ерам і аксіялагічнымі ўстаноўкамі, але іфашысцкай ідэалогіяй, ролямі ворага і ахвяры — ілюструе «як лёгка мы асуджаем іншых і як цяжка паварочваецца язык сказаць жорсткую праўду пра сябе ...» [7, с. 193].

Нягледзячы на складаня адносіны з жанчынамі ў рэальным жыцці, Э. Хемінгуэй надзяліў асобных гераінь выбітным разуменнем сутнасці ўзброеных канфліктаў. Яе роля ментара ў дачыненні да лейтэнанта-амерыканца не наіграная. Празаік дазволіў Кэтрын зразумець, што «адзінай пэўнай рэччу ў жыцці была непазбежная смерць», што «легкадумныя забавы роўныя самаразбурэнню, што ў чалавека ёсць адзіная магчымасць: выхапіць “добрае жыццё” з лап смерці і высекчы пэўны сэнс з бессэнсоўнага, а духоўны пачатак знайсці ў зямной мітусні» (...*the only certainty in life is the imminence of death ... dissipation equals defeat ... the only choice is to snatch ‘a fine life’ out of the jaws of death, to carve meaning out of meaningness, spirituality out of worldliness ...*) [8, р. 181]. Гераіня быкаўскай аповесці «Трэцяя ракета» Люся ўсведамляецца як носьбіт нейкіх вышэйшых ведаў, што «дакарае» персанажаў-мужчын у ваенным максімалізме і эгаізме: «Мне часам здаецца, што я намнога старэйшая за ўсіх вас. Здаецца, я адчуваю, разумею тое, чаго вы не разумееце ... Вы трымаеце сябе так, нібы ўвесь век ... была і будзе адна толькі вайна ... Іншы перажывае: медалём не ўзнагародзілі! Іншы імкнецца як спрытней пахваліцца сілай, падужаць каго ці як яшчэ сябе паказаць ... Важна душа ў чалавеку» [9, с. 382]. Яна нагадвала таварышам па службе пра звычайныя каштоўнасці, якія былі вышэй за кар’еру, паказную канстатацыю ўласнай мужнасці.

Іншы ракурс набываюць думкі Франі («Пакахай мяне, салдацік»), якая «разважае пра дабрыню і чалавечнасць, небяспеку жорсткай нецярпімасці і падазронасці, важнасць духоўнага пачатку ў жыцці чалавека і ролю рэлігіі для асобы і грамадства» [10, с. 76]. Паводле аўтарскай задумы, яна — ахвяра усяго комплексу заган, з якімі дзяўчына спрабавала змагацца. Яе забойства — адмысловы абсурд і здзек, што вымусілі Змітрака ў рэшце рэшт абраць лінію паводзін.

Асобнае месца ў згаданых творах займалі сцены, дзе палкасць выходзіла на першы план. Мастакоў слова цікавіла не ўласна фізіялогія, а пачуццё закінутасці ў іншы свет, што існаваў па законах прыгажосці і дабрыні. Празаікі ўвасаблялі жорсткасць вяртання да рэчаіснасці, дзе панавала вайна. А. Адамовіч, В. Быкаў і Э. Хемінгуэй падкрэслівалі, што выпадак звычайна не дазваляў закаханым застацца разам. Любая неспадзеўка мела фатальныя вынікі, спыняла іх узаемаадносіны і пакутны працэс самавывучэння.

Пісьменнікі заўважалі, як у няцярпных абставінах змяняліся і межы дазволенага. Напрыклад, у рамане «Па кім звоніць звон» Э. Хемінгуэя і аповесці «Альпійская балада» В. Быкава закаханыя дамаўляліся дапамагчы

адзін аднаму скончыць жыццё, але не патрапіць у рукі ворага. У кантэксце твораў падобны ўчынак выглядаў як праява спецыфічнага гуманізму (гераізму), які падкрэсліваў звыродную сутнасць вайны.

Мастакі слова падавалі каханне як адну з каштоўнасцей, якая выбітна характарызавала іх персанажаў, бо не кожны з іх быў здатны на сапраўднае пачуццё-ахвяраванне. Акрамя таго, каханне, паводле аўтараў, — складаны працэс скіраваны не толькі на вывучэнне іншага, але і сябе. Самапазнанне ўспрымалася не як філасофская катэгорыя, а як надзённая патрэба, бо асабе тэрмінова неабходна было выпрацаваць уласны погляд на актуальныя грамадска-палітычныя падзеі. А. Адамовіч, В. Быкаў і Э. Хемінгуэй звычайна падкрэслівалі незавершанасць кахання-самапазнання, бо лёсавызначальны выпадак перапыняў адносіны-пошукі.

ЛІТАРАТУРА

1. Быкаў, В. Жывыя — памяці мёртвых // Поўны збор твораў: у 14 т. — Т. 10. — Кніга 1: Маладыя гады (1985, 2001). Артыкулы, эсэ, прадмовы, інтэрв'ю, гутаркі, аўтабіяграфіі, выступленні (1957–1980). — Мінск, 2014. — С. 133–145.
2. Тычына, М. Народ і вайна. — Мінск, 2015.
3. Hemingway, Ernest. Selected Letters. 1917–1961 / ed. by C. Baker. — The Ernest Hemingway Foundation, 1981.
4. Ковалёв, Ю. Хемінгуэй і XX век // Хемінгуэй і яго контекст. К 100-летію со дня рождzenia писателя (1899–1999). — СПб., 2000. — С. 8–14.
5. Толмачёв, В.Э. Хемінгуэй: первый неоромантик // От романтизма к романтизму: Американский роман 1920-х годов и проблема романтической культуры. — М., 1997. — С. 94–130.
6. Быкаў, В. Альпійская балада // Поўны збор твораў: у 14 т. — Т. 4: Аповесці. — Мінск, 2005. — С. 449–584.
7. Адамовіч, А. Нявядуманая гісторыя // Выбраныя творы. — Мінск, 2012. — С. 193–274.
8. Sanderson, R. Hemingway and Gender History // The Cambridge Companion to Hemingway. — New York, 1999. — P. 170–196.
9. Быкаў, В. Трэцяя ракета // Поўны збор твораў. У 14 т. — Т. 4. Аповесці. — Мінск, 2006. — С. 269–404.
10. Бугаёў, Д. Трагедыя на зыходзе вайны. Аповесць «Пакахай мяне, салдацік» // Спавядальнае слова: Літаратурная крытыка, успаміны. — Мінск, 2001. — С. 72–83.